

Kultura i mediji

dr sc. Marko Dragić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Mersiha Ramić, prof. književnosti

KULTURNA BAŠTINA BOŠNJAKA U STIPANIĆIMA KOD TOMISLAVGRADA

U puku stoji prava sila naroda, on je od svega naroda najviše spojen sa zemljom, a bude li u njega obrazovanja i samosvijesti, ni sve sile svijeta neće narod krenuti s puta kojim udariti mora; zaman su sve tuđe spletke, zaman su vanjski pokušaji da navuku narod na svoje – on stoji čvrsto kao dub, jer je dubu silan korijen, a taj korijen je puk.

(...) al dobro je da narod sam zaviri u dušu, da otvori krvavu knjigu minulih dana, jer je prošlost vazda zrcalom sadanjeg doba. Dobro je da narod sazna gdje je zgriješio i posrnuo, gdje li se proslavio i podičio. To neka mu je naukom za buduća vremena.

AUGUST ŠENOA

REZIME

Kulturna baština sadrži višestoljetno i višemilenijsko iskustvo i zrcali život narodā i čovječanstva. U radu se navode suvremeni izvorni terenski zapisi: usmenih priča, šala i viceva, poslovice, pučkih vjerovanja i starinskih igara Bošnjaka u Stipanićima kod Tomislavgrada. Zapisi se navode i multidisciplinarno interpretiraju u kontekstu duhovne baštine Hrvata koji žive u Stipanićima. Primjeri u radu imaju životnu: edukativnu, didaktičnu i općekorisnu društvenu funkciju. Kulturna baština sadrži i iznimnu estetsku vrijednost. Tomu zorno svjedoče i primjeri u ovom radu. Neki od tih primjera imaju antologijsku vrijednost. Oni svjedoče višestoljetni i višemilenijski suživot naroda na ovim prostorima, kao i njihovu duboku ukorijenjenost u europsku civilizaciju. Poznavanje kulturne baštine oslobađa ljude i narode od straha, drugih i drugačijih. Kulturne baštine naroda u Bosni i Hercegovini međusobno se prepleću.

Ključne riječi: kulturna baština, didaktičnost, edukativnost, identitet, životna i estetska funkcija.

UVOD

Kulturna baština sadrži višestoljetno i višemilenijsko iskustvo i tako zrcali život narodā i čovječanstva. Odnos spram baštine civilizacijski je čin i u srži je odnos prema predcima. Nepovoljne povijesne okolnosti, najvećim su uzrokom što tradicijsku kulturu Bošnjaka, Hrvata i Srba u Bosni i Hercegovini nisu dostatno istraživali filolozi, etnolozi, antropolozi i drugi znanstvenici.

Međutim, golemu duhovnost narod je kroz minula vremena i još uvijek sačuvao do naših dana. Opći je trend u svijetu čuvanje nematerijalne kulturne baštine (usmena-književna baština, običaji, obredi, tradicijski ophodi, pučka vjerovanja, tradicijski obrti i dr), koja je prema UNESCO-voj Konvenciji iz 2003. godine ključni segment prepoznavanja i definiranja kulturnih identiteta koji su osobito ugroženi.

U ovom radu navode se i interpretiraju: usmene priče, šale i vicevi, poslovice, pučka vjerovanja i starinske igre. To su izvorni terenski zapisi navedeni duhovnom kontekstu baštine Hrvata koji žive u Stipanićima, te u kontekstu europske i svjetske kulturne baštine.

Cilj rada je od zaborava otrgnuti duhovnost Bošnjaka, sačuvati je pokoljenjima i multidisciplinarnom metodologijom ukazati na životnu i estetsku funkciju kulturne baštine.

1. USMENE PRIČE

Svaka je kultura na sebi svojstvene načine oblikovala bitne motive koji su postali (usmeno)književni. Usmene priče pripovijedali su pripadnici najstarijih civilizacija. Sumersko-babilonsko-asirski *Ep o Gilgamešu* (oko 1700. g. prije Krista) sadrži motive koji se nalaze i u Bibliji (čovjek napravljen od gline, zmija koja je ukrala besmrtnost, čovjek pretvoren u prah, opći potop, silazak u podzemlje – pakao i drugi). (Košutić-Brozović, 1996, p. 10)

Usmene priče nalaze se i u staroindijsko-sanskrtskoj svetoj knjizi *Vede* (usmeno znanje) koja je nastajala od 16. do 6. st. prije Krista. U *Bibliji* je mnogo usmenih predaja i legendi. Usmene priče nalaze se i u *Talmudu* (usmenoj znanosti) sastavljenom na temelju židovskoga tumačenja *Staroga zavjeta*. *Tipitaka (tri košare)* sveta je knjiga budizma koju je utemeljio Gautama Buddha (563.-483. pr. Kr). Ta knjiga sadrži Buddhine govore, komentare, filozofsko-religijske traktate i lirsku poeziju. U *Kur'anu* (612-653) su, također, prisutne usmene priče i poslovice. (Treba naglasiti da se, pored usmenih priča, u svetim knjigama nalaze i drugi žanrovi usmene književnosti).

U antičkoj književnosti i povijesti ima mnogo podataka o usmenim pričama. Pod Ezopovim (6. st. prije Krista) imenom do naših je dana više od 400 basni. Na značaj usmenih priča ukazivao je „otac povijesti“, Herodot (5. st. prije Krista). Grčki povjesničar i vojskovođa iz Atene, Tukidid (r. oko 460. umro oko 396) u djelu *Spis o ratu Peloponežana i Atenjana* (8 knjiga) navodi velik broj usmenih priča koje je zabilježio kod zaraćenih strana. (U to doba i riječ *historija* znači *priča*). Usmene

priče, među ostalima, spominje Platon (4. st. prije Krista), a njegov i Zenonov učenik Aristotel (384-322) istaknuo je da je poezija (podrazumijevajući pod tim nazivom književnost) istinitija i povjesnija od povijesti. O usmenim pričama govorio je i Ciceron. Apulej (oko 125-180) u svoj fantastično-satirički roman *Metamorfoze* ili *Zlatni magarac* inkorporirao je bajke i predaje, među kojima je najpopularnija *Priča o Amoru i Psihi*. Antički grčki i rimski motivi nalaze se u suvremenim zapisima hrvatskih, bošnjačkih, srpskih, crnogorskih i drugih slavenskih usmenih priča.

Golem je značaj indijske zbirke *Pančatantra* (3. st). Sastavljena je od pet knjiga: *Razdvajanje prijatelja*, *Stjecanje prijatelja*, *Vrane i sove*, *Gubitak stečeneoga* i *Nepromišljeno djelovanje*. U zbirci su priče, bajke i basne prožete didaktičnim stihovima. Tu je i priča o glupim sinovima kralja Amarašaktija koje mudrac Višnušarman pomoću priča uči umjetnosti vladanja. U *Pančatantri* se nalaze motivi iz *Mahabharate*. *Pančatantra* je jedna od najvažnijih zbirka svjetske usmene književnosti, a motivi iz nje nalaze se u usmenim pričama mnogih naroda. (Košutić-Brozović, 1996, p. 60-61)

Djelo *Gesta Romanorum* (*Junačka djela Rimljana*) nastalo oko 1300. godine i sadrži usmene priče i anegdote. U tome je djelu više priča o Aleksandru Velikom Makedonskom.¹⁵

Arapski zbornik priča *Tisuću i jedna noć* (9-14. st) pripovijeda o mudroj i lijepoj Šaharzadi. Snažan je utjecaj toga djela na svjetsku književnost.

Giovanni Boccaccio (1313-1375) napisao je *Dekameron*, koristeći priče sedam djevojaka i tri mladića koji su 1348. godine pobjegli iz, kugom poharane, Firence. Boccaccio je u pisanoj književnosti afirmirao novelu.

Mnogi su renesansni i barokni književnici veliku pozornost davali usmenim pričama i stvarali svoja djela uzimajući građu iz njih. Takvi su, primjerice, Miguel Cervantes (1547 – 1616) i William Shakespeare (1564–1616). Shakespeare je dramu *Mletački trgovac* napisao na temelju priče *Dram jezika* koja je poznata i kod Hrvata u BiH u zapisu Ivana Franje Jukića koji je objavio u *Vrazovu Kolu*. (Pasarić, 1923, p. IX)

U 17. st. o usmenim pričama piše i koristi ih La Fontaine. Francuz Charles Perrault (1628–1703) postigao je velik uspjeh zbirkom priča koje je zabilježio ili sam izmislio. Perraultov sunarodnjak Antoine Galland (1646–1715) skrenuo je veliku pozornost pripovijetkama iz zbirke *Tisuću i jedna noć*.

U romantizmu je općenito snažan interes za usmenu književnost. Tomu je mnogo doprinio Johan Wolfgang von Goethe (1749–1832). U romantizmu se javlja interes i za narodno pripovijedanje. Goethe spominje pripovijedanje svoje majke, a A. S. Puškin (1799.– 1837) govori o svojoj dadilji Arini Rodonovoj, od koje je čuo bajke i pjesme. Braća Jakob i Wilhelm Grimm započinjaju novo razdoblje u teoriji usmenih priča. Oni su u tri sveska objavili *Dječje bajke* (1812. g. prvi, 1815. drugi i

¹⁵ Za oblikovanje hrvatske usmene proze iznimno su važna djela: *Fiore di virtu*; *Aurea legenda* Jakoba Voragine, *Sermones discipuli* Ivana Herolta te srednjovjekovne hagiografije i legende.

1822. treći svezak). Polazište braće Grimm je odnos između bajke (*Märchen*) i predaje (*Sagen*). Veliki znanstveni interes za usmene priče pobudio je Nijemac Theodor Benfey 1858. g. petosveščanim prijevodom staroindijskih priča. To je djelo nastavio Johanes Hertel 1909. g. (Čubelić, 1990, p. 210 - 212)

U komparativnom pristupu proučavanja usmenih priča značajna je zemljopisno-povijesna metoda tzv. *Finske škole* koju su utemeljili Kaarle Krohn i Antti Aarne. Ti su znanstvenici utvrđivali nastanak i migraciju bajki. Sljedbenik *Finske škole*, Amerikanac Stith Thompson, sa suradnicima, sastavio je katalog u kojemu su pripovijetke razvrstane po tematskom i motivskom indeksu. (Kekez, 1986, p. 151) Međutim, taj katalog ima manjkavosti, a najveća je što se u njemu ne vide osobitosti nacionalnih kultura.

Švicarac rumunjskoga podrijetla, Andre Jolles, 1929. godine, u „jednostavne oblike“ uvodi bajke, predaje i legende, ali ih manjkavo tumači.

Nakon braće Grimm, najznačajniji doprinos u proučavanju usmenih priča dao je Mihail Jakovljevič Propp (1895–1970) knjigom *Morfologija bajke*.

Američki filolog Richard Cavendish, u djelu *Legende svijeta*, pod pojmom legende podrazumijeva usmene priče i ističe da „legende izdržavaju probu vremena bolje nego prava povijest“. (Cavendish, 1984, p. 9) Slično je i u filologijama drugih naroda.

Usmene priče često se koriste i u druge neknjiževne svrhe. Njih upotrebljavaju i menadžeri, i motivatori. Tako, primjerice, jedan od najbogatijih ljudi i motivatora, Zig Zigar, u knjizi *Pogled s vrha* (2000) navodi basnu o dva zrna u zemlji i koja razgovaraju. Jedno zrno se uplašilo i nije smjelo izniknuti, a drugo je naraslo u prekrasnu biljku. Ono plašljivo zrno ostalo je u zemlji. Ptica ga je pozobala.

Usmene priče obuhvaćaju bajke, basne, predaje, novele, anegdote, šale i legende. Raznovrsnost usmenih priča svjedoče i njihovi nazivi na raznim jezicima. U starogrčkom *mit*, *apologos* (novela); latinskom *fabula*; engleskom *story*, *legend*; njemačkom *Märchen*, *Sage*, *Legende*, *Novelle*, *Schwank*. Zanimljivo je da su se usmene priče u slovenskom, slovačkom, češkom, bugarskom jeziku nazivale *povesti*. U portugalskom jeziku se zovu: *fabula*, *historia*, *lenda*, *caso* itd. (Čubelić, 1990, p. 209-210) Usmene priče se u talijanskoj, engleskoj, američkoj filologiji nazivaju *legendama*.

U hrvatskom, bosanskom i srpskom jeziku poznati su nazivi *priča*, *pripovijetka*, *pripovijest*, *bajka*, *basna*, *kazavica* (*kazalica*)¹⁶, *vjerovanja*. Narod usmenu prozu naziva *priče*, *beside*, *legende*.

¹⁶ Kazavicom ili kazalicom nazivane su i epske pjesme.

Legenda je latinska riječ i znači *ono što valja čitati, ono što treba čitati*. Ona je vrsta priče koja ima vjerski karakter.¹⁷ U njezin se sadržaj vjeruje. U legendama su sudionici vjerski dostojanstvenici.

Legenda se dugo poimala kao pripovijest iz života svetaca, te o Božjim i svetačkim čudesima. Legende su fakturom bliske predaji i katkad su teško odvojive od nje, ali je ipak element čuda njihov *genus specificum* što ih donekle izdvaja. Legende unose red i harmoniju u život. Božja i svetačka čuda ispravljaju nepravde, nagrađujući dobro, a kažnjavajući zlo. U bošnjačkoj filologiji legende se nazivaju hićaje (hikaje). (Softić, 1997, p. 16)

Usmene su priče književnost, a književnosti nije da pripovijeda o onome što se dogodilo, već o onom što bi se moglo tipski dogoditi, kako su to već rekli veliki filološki autoriteti. (Dragić, 2008, p. 249) Usmene priče mogu se razvrstati i prema njihovom odnosu prema zbilji. Po toj klasifikaciji priče bi bile zbiljske (realistične) i fiktivske (izmišljene, mistične, fantastične). Usmena proza može se razvrstati prema motivima, temama i oblicima. Žanrovi usmenih priča su: 1. *Bajka*. 2. *Basna*. 3. *Predaja: Povijesne predaje. Etiološke predaje. Eshatološke predaje. Mitske predaje. Demonske predaje. Pričanja iz života*. 4. *Legenda*. 5. *Novela*. 6. *Anegdota*. 7. *Sitni oblici: Šala. Vic*.

Prve bošnjačke usmene priče nalaze se u *Ljetopisu* (1746-1804), Mula Mustafe Bašeskije. Najstarija zbirka bošnjačkih usmenih priča objelodanjena je 1886. godine pod naslovom *Hrvatske narodne pjesme i pripoviedke iz Bosne*, a „čuo ih je sve od muhamedovaca“ i zapisao Kamilo Blagajić¹⁸. Zbirka sadrži trideset jednu pripovijetku, a uz svaku od njih stoji ime kazivača. Iste je godine publicirana knjiga *Hrvatsko narodno blago. Zbirka hrvatskih narodnih pjesama i pripoviedaka iz Bosne. Sabrao Njegoslav Dvorović* (Senj, 1886). U tome djelu nalaze se i bošnjačke usmene priče. (Softić, 1997, p. 145-147, 307) Premda je don Mihovil Pavlinović (Podgora, 1831 – Podgora, 1887) uglavnom zapisivao i sabirao usmene pjesme, u svom djelu *Puti* navodi i etiološku predaju o kulturnom mjestu Petričevac u Banjoj Luci. Predaju su mu kazali tamošnji Bošnjaci koji su iznimno štovali to sveto

¹⁷ Na našim prostorima rijetko se koja riječ toliko suprotno tumačila kao riječ legenda. U minulim ideološko-tendencioznim sustavima pod tom riječju podrazumijevalo se nešto što je izmišljeno i što je lažno. Istovremeno se za mnoge *velikane* govorilo da su ušli u legendu i da su otišli u legendu. Kada je riječ o vjerskim dostojanstvenicima, onda se govorilo da su to samo legende, to jest, izmišljeni junaci i izmišljene priče o njima, i td. Nipošto se ovim ne želi reći da su sve legende i druge vrste priča istinite. Ima ih istinitih i izmišljenih.

¹⁸ Kamilo Blagajić (Boričevac, 1861 - Zagreb, 1933). Pored navedene zbirke, 1936. godine, objavio je knjigu *Gljive naših krajeva*.

mjesto.¹⁹ Posebne zasluge u zapisivanju bošnjačke usmeno-književne baštine pripadaju Mehmed-begu Kapetanoviću Ljubušaku.²⁰

Časopis *Behar* je iznimna riznica bošnjačke usmeno-književne baštine. Usmeno-književni primjeri Bošnjaka nalaze se i u časopisima *Gajret*, *Biser i Novi behar*, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, JAZU, Zagreb.²¹

Alija Nametak²² je u 20. stoljeću najvažniji sakupljač i zapisivač bošnjačkih usmenih priča. (Softić, 1997, p. 7-9)

Priče iz bošnjačke usmene književnosti u općini Tomislavgrad vezane su za život Bošnjaka. One su primjeri priča koje su stanovnici ove općine čuli od svojih predaka, ili su primjeri stvarnih događaja u ovoj općini i pojedini likovi su stvarni sudionici ovih događaja koji se i danas navode kao primjeri kako neke stvari treba

¹⁹ Na tome mjestu je Sveti otac Ivan Pavao II, 2003. godine beatificirao Ivana Merza.

²⁰ Mehmed-beg Kapetanović, političar, publicist, sakupljač i zapisivač bošnjačke usmeno-književne baštine, prvi bošnjački onomastičar, rođen je 19. 12. 1839. godine, u Vitini kod Ljubuškoga. Poznao je turski, arapski i perzijski jezik. Bio je zastupnik u turskom parlamentu, 1877. godine. U Sarajevo je preselio 1878. godine, a 1893. godine bio je gradonačelnik Sarajeva. Zbog bolesti, napustio je gradonačelničko mjesto, 1899. godine. Godine 1891. pokrenuo je list *Bošnjak* u kojem je razvijao nacionalnu ideologiju bošnjaštva. Objavio je knjigu *Istočno blago* koja sadrži turske, arapske i perzijske poslovice. Umro je 29. 7. 1902. godine, u Sarajevu.

²¹ U *Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena*, knjiga XXX, sv. 2, 1936. godine, Muhamed Hadžijahić publicirao je rad *Sarajevske džamije u narodnoj predaji*.

²² Alija Nametak, književnik, rođen je u Mostaru 7. 3. 1906. godine. U Zagrebu je diplomirao Hrvatski jezik i slavistiku. Od 1929. g. živio je u Sarajevu. Kao srednjoškolski nastavnik, radio je 1934/35. godine u Podgorici. Jedno je vrijeme bio intendant u Sarajevskom narodnom pozorištu koje se za vrijeme rata zvalo Hrvatsko državno kazalište. Od 1945. g. bio je suradnik u Institutu za proučavanje folkloru u Sarajevu, te bibliotekar u Muzičkoj akademiji u Sarajevu, sve do odlaska u mirovinu, 1973. godine. Uređivao je *Novi behar*. Leitmotiv njegovih novela je život Bošnjaka u Mostaru i Sarajevu nakon Prvoga svjetskog rata. Najpoznatije su mu zbirke: *Bajram žrtava* (1931); *Dobri Bošnjaci* (1937); *Ramazanske priče* (1941); *Za obraz* (1942); *Trava zaboravka* (1966). Pisao je i komedije, među kojima su: *Omer u načvama* (1942); *Abdulah paša u kasabi* (1945). Objavio je nekoliko zbirki bošnjačkih usmenih pjesama i pripovijedaka: *Nasrudin hodža. Njegove šale i dosjetke*, Mostar, 1928, 1930, 1942. *Narodne junačke muslimanske pjesme*, Sarajevo, 1937, 1938, 1941, 1943; *Muslimanske pripovijesti iz Bosne*, Tisak i naklada „Hrvatske državne tiskare“, Zagreb, Podružnica Sarajevo, Sarajevo, 1944; *Muslimanske ženske pjesme. Zbirka narodnih ljubavnih pjesama*, Tisak i naklada „Hrvatske državne tiskare“, Zagreb, Podružnica Sarajevo, Sarajevo, 1944.; *Bibliografija folklorne građe u deset godišta Behara s indeksom motiva*, Institut za proučavanje folkloru, Sarajevo, 1957; *Junačke narodne pjesme bosansko-hercegovačkih muslimana*, vlastita naklada, Sarajevo, 1967; *Od bešike do motike, Narodne lirske i pripovjedne pjesme bosansko-hercegovačkih Muslimana*, vlastita naklada, Sarajevo, 1970. Umro je 8. 6. 1987. g. u Sarajevu. Posthumno su mu objavljeni zapisi o suvremenicima *Sarajevski nekrologij* (1996).

raditi da ne bi završile na loš način, već na dobar. Neke priče su zapamćene kod starijih generacija onako kako su ih oni čuli od svojih prethodnika i zapisane kako ih oni pamte, a neke su zapisane onako kako ih ja pamtim iz različitih prigoda kada su izvučene kao pouka iz davne prošlosti za neki događaj u bližoj prošlosti ili za budućnost.

HRĐAVA ŽENA I BILJAC

Čovik i žena imali sina i govorili mu da se ženi. Sin je odgovarao: „Ženit ću se, ženit ću se!” Umre otac, a majka nije mogla upravljati bogatstvom, pa i dalje nagovarala sina da se ženi, a on uvijek odgovarao: „Ženit ću se, ženit ću se!” Kada je umrla mater nije znao šta će i morao se ženiti.

„Idem tražiti najgoru, najgoru idem tražiti!” govorio je. Išao je preko šumice i došao u deveto selo. Zvono zvoni, a u docu čovik kopa.

„Hajde ljudino da zapalimo!”

„E, moj sinko, da ti znaš koji mene tovar goni ne bi ti mene zvao da zapalimo!”

„Hajd' zapali!”

„Imam ženu nesriću, a ćer još goru.”

„Hajde ti sidi, zvono zvoni.” Mislio je da čovik kopa blizu kuće.

„Hajde zapali i kaži šta je tebe toliko pritislo.”

„Ma, imam ženu nesriću, a ćer još goru. A siromah sam čovik.”

„E, dobro. Hoćeš ti meni tu svoju ćer dati?”

„Mani se sinko hrđe kad ja imam dvi.”

„Ti meni nju daj” reče momak.

„Hoću, pa što bude. Ali ovako! Večeras kad sunce zađe dođi noćit. Ja ću vikati ne mere, a one suprotno. Kad budeš pitat tu moju ćer ja ću vikati da nemam ćer za udaju, a one će: Šta je tebe stari briga, šta ti znaš?!” Tako je i bilo. Momak dođe noćiti.

„Dobra večer! More li se noćiti?”

„Ne mere” stari kaže, a ćer: „Ajde ti ovamo, šta se njega pita.”

Kad su večerali momak im reče da su mu umrli i otac i mater i da se pošao ženiti.

„Pa čuo sam da ovde ima divojka.”

A stari zaviče: „Ajde mani se, nema u mene ćeri za udaje!”

A žena mu zaviče: „Ajde stari šta je tebe briga.”

I oni se zaruče. Nakon svadbe i veselja momak povede divojku kući. Nju ostavi u kući, a na vrata je stavio biljac i rekao mu: „Ne poradiš li ovo sve što ćeš mi platiti! E, platiti ćeš mi sigurno.” Uzeo je konje i otšao u drva, a žena mu je ležala i ostala da leži. On dotiro konje i drva, rastovario ih i ponio dobar štap u kuću. Stavio je biljac ženi na leđa, rekao joj da ga drži i počeo udarati.

Žena je vikala biljcu²³: „Ubi mene umisto tebe!”

„Ne bijem ja tebe, već biljac. Nije radio.”

Tako jedan dan, pa drugi, pa treći, a muž donosio sve jače štapove. Četvrti dan rekao je biljcu kao i prije i zapritio mu prstom, a žena je ležala i slušala. Kada je muž otišao rekla je biljcu: „Ajde radi, ubit će mene umisto tebe. Ajde jadan radi, ubit će mene umisto tebe!” a biljac se nije micao. Žena je tada ustala, sve poradila i ručak skuhala, a kada joj je muž došao pomogla mu je rastovariti drva i konje.

„A vidi kako je danas biljac sve dobro uradio.”

„A nije biljac sve uradio već ja” rekla je žena, a muž je nastavio govoriti: „Biljac je sve uradio.”

Sutradan je muž uzeo četiri vola i otišao orati. Žena mu je donijela užinu i on joj je rekao da pozove majku kod njih i da je pošalje njemu na njivu. Kada je punica došla pustio je volove da piju vodu, a punicu je stavio u jaram²⁴ i natjerao ju da ore. Kada ju je pustio pobjegla je kući i mužu koji se začudio što je brzo došla rekla: „Rekli su i tebi da dođeš.”

Sljedeći dan dok je orao žena je ponovo došla sa užinom i rekla da joj je došao otac. „Idi čobanu i reci da zakolje najboljeg ovna, a stavi pred oca duhana i svega najboljeg” rekao je muž. Tako je i bilo i ponavljalo se 5- 6 dana, a tada je punac upitao: “Ma kako ti ovu moju ćer uredi?” Zet mu je ispričao, a punac je rekao: „I ja ću tako svoju ženu!”

„Kasno ti je. Kad zaspeš zaklat će te” rekao je zet.

Kada je punac pošao kući zet ga je ogrnuo crvenom čohom i dao mu konja, a kada ga je punica vidjela povikala je: „A, eno ga! Sadrli su ga živoga!” nije mu vjerovala da mu je zbog govorenja istine bilo dobro i lijepo, pa mu je pregledala leđa, ali na njima ništa nije bilo, a ona je bila sva plava jer je lagala.²⁵

SVESEBA

Jedan čovik je stalno govorio: „Ko god šta čini, čini sebi!”, pa su ga prozvali Svesebom. Dok je hodao selima i prozio ponavljao je: „Ko god šta čini, čini sebi.” To je ponavljao i isprid kuće jedne žene i dosadio joj je, pa je rekla: „Vala je dosadio sa svojom pričom ko god šta čini, čini sebi, pa ću i ja učiniti njemu nek ga đavo nosi i nek ne hoda više po selu.” Skuhala je pogaču i u nju stavila otrova. Kada je Sveseba došao sljedeći put dala mu je pogaču, a on je rekao svoju poznatu rečenicu: „Ko god šta čini, čini sebi” i nastavio put, a žena je bila sretna jer je mislila da će ga se riješiti. Dok je Sveseba hodao kroz šumu sreo je lovce. Pitali su

²³ Vrsta pokrivača.

²⁴ Zaprega za volove pomoću koje oru.

²⁵ Priču je 2003. godine kazao Bajro Lisić (rođen 1937). Sve je primjere zapisala Mersiha Ramić koja je mentorstvom prof. dr Marko Dragić napisala i 5. srpnja 2010. g. ocjenom izvrstan (5) obranila diplomski rad *Bošnjačka usmeno-književna baština i narodni običaji u općini Tomislavgrad*.

ga: „O, Sveseba! Ima li šta za pojest? Ogladnili smo.” „Ima, ima. Dala mi je jedna baka pogaču, a ko god šta čini, čini sebi. Ja je nisam ni dirnuo, pa evo vam je.” Dva brata su jela pogaču i davala svojim psima ne znajući za otrov, pa su stradali, a bili su sinovi od žene koja je skuhalo pogaču. A kada je žena doznala da je otrovala svoje sinove shvatila je da je Sveseba u pravu i da je učinila zlo sebi ubivši svoje sinove, a ne Svesebi.²⁶

TERET

Prije je bio običaj da budući zet dođe u kuću, poljubi ruku djevojkinu ocu i traži dopuštenje da je oženi. Jedan je čovik imao pet kćeri, a neudata je ostala samo najmlađa i njezin se momak plašio kako će je zaprositi.

Kada je došao u njenu kuću, vidio je čovjeka duge bijele brade kako sjedi. Pošao je da mu po običaju poljubi ruku, ali tada je čovjek ustao i poljubio ruku budućem zetu i rekao: „Allah mubarek olsun!”²⁷ Ne trebaš ti meni ljubiti ruku, već ja tebi. Ti meni skidaš teret sa srca peti put, pa nek je sa srećom!”²⁸

HODŽA KOD OVACA

Kako je svaki pošten posao dobar kazuje i ova priča:

Čuvao jedan hodža svoje ovce. Naišao je jedan čovik i rekao: „Selam alejk,²⁹ hodža kod ovaca!” A hožda je odgovorio: „Alejkumusselam,³⁰ ko kod svojih!”³¹

Iako je hožda / vjeroučitelj bio prije više poštovana osoba kod naroda od ostalih ljudi zbog svog znanja o vjeri, nije ga stid bilo biti pastir, jer svaki pošteno zarađen novac je dobra zarada.

SALIH, HOĆEŠ LI SE ŽENITI?

U Stipanićima je živio Salih Hadžić. Njegova familija je živjela u jednoj kući, braća su mu bila oženjena i bilo ih je puno, a pošto je Salih bio najmlađi nisu

²⁶ Kazala je 2003. godine Mevla Ramić, rođena 1929. godine u Vogošći kraj Sarajeva. U Stipaniće je došla kao mladenka. Pričala je priče koje je čula u ovome mjestu, uvijek kao neku pouku. Umrula je u Stipanićima 2006. godine.

O kazivačicama i kazivačima više je riječi na kraju rada.

²⁷ Nek je sa srećom.

²⁸ Kazala je 2003. godine spomenuta Mevla Ramić.

²⁹ Neka je mir s tobom.

³⁰ I s tobom.

³¹ Priču je 2009. godine kazao Omer Ramić, rođen u Stipanićima 1927. godine.

ga ni u šali pitali bi li se on oženio, a još je gore bilo što ga nisu ni tjerali da se oženi. Salihu to nije odgovaralo jer se htio oženiti, a nije im to mogao raći, pa je počeo lupati suđem po kući. Ukućani su primjetili da je ljut, pa su mu konačno u šali rekli: „Salih, šta lupáš? Hoćeš li se ženiti? Ako hoćeš reci, ne lupaj po kući?” On je rekao: „Hoću!”³²

Danas se priča kazuje, kao šala, mladićima i djevojkama koji slučajno lupaju suđem po kući kada jedu ili ga peru, a imaju dovoljno godina za udaju ili ženidbu.

MAJMUN I VARALICA

Jedan čovjek je nosio mlijeko na lađu da bi ga prodavao. S njim je bio i majmun koji je vidio da dosipa vodu u mlijeko. Kad su došli na lađu, majmun je čovjeku istrgnuo iz ruke kesu s novcem, ispeo se na jarbol broda i počeo bacati novčić u more, a novčić trgovcu. Ljudi su vikali: „Uхватite majmuna!” Trgovac je rekao: „Pustite ga, on daje vodi njezino.” Majmun je nastavio bacati novčiće sve dok nije podijelio sav novac.³³

PRODAVAČ DRVA I BEG

Prodavač drva svaki je dan, dok je išao prodavati drva, prolazio pored bega pjevajući. Beg ga je promatrao, nije mu bilo jasno kako netko tko mora raditi svaki dan može i pjevati i ne brinuti se, a on koji je beg, ima sve i brine se. Dugo je razmišljao šta da uradi, pa je odlučio staviti na put kuda prodavač prolazi poluprazan ćup sa zlatnicima. Prodavač je našao taj ćup i nakon nekoliko dana prestao pjevati, a pored bega je prolazio zabrinuta lica.

„Zašto više ne pjevaš?” upitao je beg.

„Prije sam prodavao drva, kupovao potrebno sebi i porodici i svi smo bili sretni, a otkad sam našao ćup samo se brinem kako da ga napunim” odgovorio je trgovac.

„Ćup je moj i bolje je da meni prepustiš da se brinem, a da ti pjevaš” rekao je beg, jer neki su sretniji i zaovoljniji sa malo onoga što imaju.³⁴

2. ŠALE I VICEVI

Tridesetih godina 20. stoljeća u usmenu prozu uvodi se termin *švank* kojim su se označavale šaljive priče. Tom su se problematikom najviše bavili Erich Strassner (*Schwank*, Stuttgart, 1968.) i Max Lüthi. (Kekez, 1986, p. 187)

Šala je vrsta usmene priče koja na humorističan, ironičan i satiričan način kazuje o osobama, događajima i pojavama. Akteri u šali mogu biti životinje i

³² Isto.

³³ Godine 2009. kazao je Munib Ramić rođen u Stipančićima 1959. godine.

³⁴ Isto.

predmeti. Šale se ostvaruju prozom ali i stihovima. Mogu se klasicificirati na: šaljive bajke, šaljive basne, šaljive novele, šaljive predaje. Od šaljivih priča treba razlikovati kratke šale koje su strukturom i motivima bliske vicevima. U književnosti poznate su pod nazivima: *rugalica*, *dokonica*, *dosjetka* i *smiješnica*. *Vic* je kratka usmeno-književna tvorevina koja izaziva komičan dojam i smijeh.

SVJETILJKA

*Pitao mudrac jednog dječaka koji je imao kod sebe svjetiljku:
„Odakle dolazi plamen na fitilj svjetiljke?”
Dječak mu odgovori: „Ako mi kažeš gdje odlazi reći ću ti odakle je došao.”*

DOMIŠLJAT ODGOVOR

*Pozvali jednog hodžu na gozbu na koju su pozvani mnogi uglednici i namjesnici. Pred njih je izneseno pečeno jare za koje hodža odmah posegnu, ne čekajući da ga ponude, i poče halapljivo jesti. Domaćin mu reče: „Gledam te kako jedeš to pečeno jare žurno i srdito kao da te je njegova majka nekad rogom ubola?”
Hodža odgovori: „A ja tebe gledam kako tuguješ za njim, kao da te je njegova majka zadojila.”*

NAKAZA

*Pitao vjeroučitelj na satu vjeronauke malog Mujicu: „Kako se zove čovjek koji ne klanja namaze³⁵ na vrijeme, nego ih naklanjava na kaza?”³⁶
Mujica ustade i kao iz topa odgovori: „Nakaza, vjeroučitelju!”*

KO DRUGOME JAMU KOPA

*Prolazeći putem, jedan čovjek ugleda neku ženu svu u suzama, a kad je upita zašto plače, ona mu reče: „Umro mi muž.”
„A šta je radio tvoj muž?” upita je on.
„Bio je grobar. Kopao grobove.” odgovori žena.
„Eh!” reče ovaj, odmahnu rukom i nastavi svoj put. „Zar nisi čula za onu narodnu: Ko drugome jamu kopa, sam u nju padne!” viknu joj na kraju.*

SIT GLADNOM NE VJERUJE

*U jednu brijančnicu uđe gladan prosjak, bijedna izgleda, i sjede u ćošak.³⁷
Nakon nekoliko minuta šutnje reče: „Tri dana nisam pojeo ni zalogaja!”*

³⁵ Obavlja molitvu.

³⁶ Poslije određenog vremena za obavljanje određene molitve.

„Pa jedi na zor!“³⁸, poče ga ružiti brico. „Natjeraj se! Moraš voditi računa o sebi!“

AZRAIL I MUJO

Kad se Muji primakao njegov smrtni čas, dođe mu melek Azrail³⁹ da mu uzme dušu, no kada ga ugleda, Mujo pobježe u obdanište među malu djecu, računajući da njima Azrail neće zadugo doći. Međutim, malo zatim on se pojavi i tamo.

„Ko je tu Mujo?“ upita Azrail odmah s vrata.
„Ja cam!“ javi se Mujo tepajući. „Evo lucam.“
„Požuri, pa idemo pa- pa!“ reče mu Azrail.⁴⁰

Napomena izdavača: Nastavak u sljedećem broju

LITERATURA

- Ardalić, Vladimir, 1928. Mora (Bukovica u Dalmaciji), *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knjiga XXVI, urednik dr. D. Boranić. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb. p. 380-381.
- Begić, Hamid, 1995. *Sehara*, 1. Izdanje. Klub građana, München.
- Bonifačić Rožin, Nikola, 1963. *Narodne drame, poslovice i zagonetke*. Zagreb.
- Bosanski prijatelj 1861. (ur. I. F. Jukić) sv. III. Zagreb.
- Bosanski prijatelj 1870. (ur. I. F. Jukić) sv. IV. Zagreb.
- Botica, Stipe, 1995. *Hrvatska usmeno književna čitanka*. Školska knjiga, Zagreb.
- Cavendish, Richard, 1984. *Legende sveta*. Beograd.
- Čubelić, Tvrtko, 1990. *Povijest i historija usmene narodne književnosti*. Zagreb.
- Čubelić, Tvrtko, 1970. *Usmena narodna retorika i teatrologija*. Zagreb.
- Dragić, Marko, 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split. www.ffst.hr
- Dragić, Marko, 2005. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*. Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5., Matica hrvatska i HKD „Napredak“, Sarajevo.

³⁷ Kut.

³⁸ Na silu.

³⁹ Anđeo koji uzima duše.

⁴⁰ Vicevi i šale zapisani su 2003. i 2009. godine po sjećanju Mersihe Ramić koja ih je čula od više ljudi.

- Kekez, Josip, 1996. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*. MH, SHK, Zagreb.
- Kekez, Josip, 1990. (2. izdanje) *Svaki je kamen da se kuća gradi*. Osijek.
- Kekez, Josip, 1986. *Usmena književnost*. Z. Škreb – A. Stamač, *Uvod u književnost*, (IV. izdanje), Zagreb.
- Košutić, Brozović, Nevenka, 1996. *Čitanka iz stranih književnosti 1*. Zagreb.
- Krnjević, Hatidža – Buturović, Đenana – Zuković, Ljubomir, 1972. *Bosansko-hercegovačka književna hrestomatija II – „Narodna književnost“*. Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo.
- Pasarić, Josip, 1923. *Narodna šala*, sv. prvi. MH, Zagreb.
- Palavestra, Vlajko, 1982. *Drežnica u Hercegovini* (Zabilješke o prošlosti i narodnoj kulturi). Hercegovina, časopis za kulturno i istorijsko nasljeđe, br. 2, Mostar.
- Softić, Aiša, 1997. *Antologija bošnjačke usmene priče*. „Alef“, Sarajevo.
- Škara, Danica, 1997. *Glas tradicije*. ZIRAL, Mostar – Zagreb.
- Vilhar, Albin, 1990. *Latinski citati*. Novi Sad.
- Ziglar, Zig, 2000. *Pogled s vrha*. (s engleskoga prevela Vesna Orsag). Zagreb.

THE CULTURAL HERITAGE OF BOSNIAKS IN STIPANICI NEAR TOMISLAVGRAD

SUMMARY

The cultural heritage comprises the experience of many centuries and millennia and reflects the lives of nations and humanity. The paper cites the authentic field recordings: spoken narratives, jokes, proverbs, folk beliefs and ancient games of Bosniaks from Stipanici near Tomislavgrad. The records are listed and multidisciplinary interpreted in the context of spiritual heritage of the Croats living in Stipanici. The examples in the paper have a life important function: educational, didactical and social function of general benefit. The cultural heritage also has an exceptional esthetic value and the examples in this paper clearly testify to this. Some of these examples have anthological value and testify to centuries and millennia long coexistence of nations in this region, as well as, their deep rootedness in the European civilization. The knowledge of cultural heritage frees the people and nations from the fear of others and from those that are different. The cultural heritage of people in Bosnia and Herzegovina is mutually intertwined.

Keywords: cultural heritage, didacticism, educational effect, identity, life and aesthetic functions.